

PROF. JUDR. JIŘÍ RAJMUND TRETERA

POMĚR STÁTU A CÍRKVE A VÝVOJ KANONICKÉHO PRÁVA

Vedle **práva římského**, vytvořeného starými Římany ještě v pohanském období, mělo pro právní dějiny všech evropských zemí až do raného novověku základní význam **právo kanonické**, tj. právní systém vytvářený křesťanskou církví především pro oblasti života, které se nějakým způsobem dotýkaly křesťanské víry.

Na rozdíl od **právního monismu**, typického pro římské pohanské období, kdy náboženské věci byly záležitostí státu, i starého Izraele, kde stát se podřizoval náboženskému společenství, zejména vlivu charismatických vůdců zvaných proroky, se vstupem křesťanství do světa se uplatňuje **právní dualismus**.

Kanonické právo, zvané od samého počátku také **právem církevním**, je v závěru antiky, po celý středověk a na začátku novověku

a) personálním právem, upravujícím většinu právních poměrů křesťanských duchovních, řeholníků, řeholnic a církevních právnických osob (institucí),

b) obecným právem, upravujícím některé právní poměry všech křesťanů, zejména v oblasti rodinného práva, a zasahující částečně do oblasti trestního práva, v níž se s právem světským prolínalo.

Obě práva, římské a kanonické, byla v rámci univerzitních studií zvána jako **iura docta**, učená práva, a odborníkům v obou uvedených základních právních disciplínách byl přiznáván akademický titul *iuris utriusque doctor*, **doktor obojího práva**, ve zkratce *JUDr.*, výraz, používaný zejména v zemích střední Evropy až do dnešních dnů. První pád pro obojí právo, římské a kanonické, zní **ius utrumque**. V římském právu je spatřován předobraz moderního práva soukromého, v kanonickém právu naproti tomu práva veřejného. Juristé, kteří se ve středověku specializovali více na právo kanonické, byli nazýváni **kanonisty**, kdežto specialisté na světské, zvláště na právo římské, naproti tomu **legisty**.

Kánon (řec. kanón, lat. canōn) je slovo řeckého původu a znamenalo původně olovnicí, podle níž je stavěna zeď, v přeneseném slova smyslu se tímto slovem označovalo pravidlo. Od konce antiky se stalo technickým termínem pro zákon v oblasti církevní. Šlo především o zákony církevních sněmů (shromáždění biskupů). Papežské výnosy nesly ve středověku povětšinou název **dekretály**. Společné zákony byzantských církevních sněmů a císařů se nazývaly **nomokánony**.

VÝVOJ KANONICKÉHO CÍRKEVNÍHO PRÁVA DO DNEŠNÍCH DNŮ

Na rozdíl od římského práva, vytvořeného v podstatě iustiniánskou kodifikací v 6. století v Byzanci, prochází kanonické právo proměnami až do dnešní doby. Od prosazení církevní reformace v některých evropských zemích v 16. století a osvěcenská diktatura v zemích reformačních i katolických v následujících staletích se právo církevní kanonické právo omezuje stále více na úpravu vnitřních záležitostí jednotlivých církví a v této podobě trvá dodnes.

KONFESNÍ PRÁVO

Od 19. století se začíná vytvářet nová právní disciplína v rámci světského práva, zvaná **konfesní právo** nebo **státní právo církevní** jako soubor právních předpisů upravujících postavení církví ve státě a práv jednotlivců na náboženskou svobodu.

VZNIK KŘESŤANSTVÍ

Zakladatelem křesťanství je židovský myslitel **Ježíš z Nazareta**. Jméno Ježíš, český tvar pocházející z řeckého Ijesus, znělo v hebrejském originále **Jošua** s významem Vysvoboditel. Ježíš byl nepochybně historickou osobností, aspoň podle běžných kritérií dnešní historické vědy. Pocházel z rodiny tesaře v galilejském městečku Nazaret. Kolem roku 27 našeho křesťanského letopočtu vystoupil veřejně jako **rabi** – tj. náboženský učitel, myslitel, obklopený stovkami žáků. Svou nauku působivě podpořil častým užíváním parabol čili podobenství, na jejichž základě si ji jeho žáci dobře zapamatovali. K jeho nauce patří přesvědčení, že on sám je židy očekávaný Mesiáš, tj. vrcholný mravní reformátor a Zachránce světa. Filologicky toto slovo znamená Pomazaný, tj. od Boha vyvolený, což se řecky řekne Christos, latiny Christus, česky Kristus. Nejkratší prvokřesťanské vyznání víry věřících v Ježíše z Nazareta znělo: *Ježíš je Kristus*.

Ježíš vyhradil mezi svými žáky zvláštní poslání dvanácti, které poslal zvěstovat *radostnou zvěst* (řecky euangelion) o jeho nauce do celého světa. Od slova poslaný – *apostolos* – pochází jejich označení apoštolé. Výraz Evangelium se užívá ve smyslu zvěst o Ježíši Kristu jako celek. Je zachycena ve čtyřech záznamech z 2. poloviny prvního století, známých jako Evangelium podle Matouše, Marka, Lukáše a Jana.

Ježíš se stále více dostával do konfliktu s náboženskými představami rozhodujících skupin v židovské společnosti, až byl nakonec veleradou (synedriem) prohlášen za buřiče proti náboženství a státu a předán římské moci k potrestání popravou na kříži.

V procesu před římským místodržitelem Pilátem Pontským Ježíš z Nazareta, obviněný, že si uzurpuje královskou moc, prohlásil, že jeho království *není z tohoto světa*. Z toho pak vyvozuje učený prvokřesťanský teoretik Pavel z Tarsu a po něm v závěru antiky filosof Augustin principy křesťanského **právního dualismu**.

Podle shodné zprávy čtyř evangelistů zemřel Ježíš z Nazareta na kříži v Jeruzalémě, hlavním městě Římany ovládané Judeje, v pátek o svátku veliké noci (hebr. *pesach*, řec. *pascha*), za vlády císaře Tiberia a správce Judeje Piláta Pontského. Ze srovnávacích studií historiků vyplývá, že se tak stalo roku 30 nebo roku 33 n. l., kdy pascha připadla na pátek (dnes se za pravděpodobnější považuje rok 30).

Křesťané jsou přesvědčeni, že Ježíš vstal z mrtvých třetí den po svém ukřižování, tj. v neděli po velikonocích onoho roku 30 nebo 33. Kristovo vzkříšení je předmětem víry křesťanů. Bezprostřední vznik víry ve vzkříšení Ježíše Krista patří mezi historická fakta.

VZNIK CÍRKVE

Se židovským svátkem, následujícím po Velikonocích a zvaným Letnice (hebr. *šavu'ot*), je spojeno rozšíření věřících v Jeruzalémě o další tři tisíce osob, po veřejném vystoupení představitele sboru apoštolů – apoštola **Petra**, původně rybáře z Betsaidy. Noví věřící byli přijímáni prostřednictvím obřadu zvaného **křest** (ponoření do vody řec. *baptisma*). Záhy byli označováni jako *christianoí* (kristovci, **křesťané**). Jejich společenství se

nazývá **ekklésia tú Kyriú** – shromáždění Pánovo. Z druhé části tohoto obratu pochází slovanský a germánský výraz pro církev, z první části výrazy románské.

V jeruzalémské církevní obci prodali mnozí své majetky a darovali peníze do společné pokladny, z níž bylo financováno společné stravování po domech křesťanů a s ním spojená sociální pomoc. Sdružení majetku však nebylo ani zde povinné a v záhy nato založených syrských, maloasijských a řeckých obcích nebylo zavedeno. Spotřební společenství křesťanů se tedy týkalo jen jeruzalémské obce a bylo jen krátkodobé.

K organizování společného stravování a sociální pomoci byli apoštoly povoláni volení služebníci – *diakonoí* (**jáhnové**). Druhým úkolem jáhnů se stalo kázání evangelia a udílení křtu nově obráceným.

Prvním křesťanem, jenž zemřel pro víru násilnou smrtí, byl jáhen Štěpán. Na jeho ukamenování se podílel i horlivý odpůrce křesťanů **Pavel z Tarsu**, řemeslník a teolog, římský občan. Když zanedlouho potom prožil na cestě do Damašku své obrácení, stal se křesťanem a zaujal postavení apoštola. Jeho tři misijní cesty jsou popsány v druhém díle Evangelia podle Lukáše, který se jmenuje Skutky apoštolů.

Během svých cest Pavel založil řadu křesťanských obcí v Malé Asii, v Makedonii a v Řecku. Některým pak napsal listy, **epištoly**, které se staly součástí druhého, křesťany přidaného dílu Bible, zvaného Nový zákon. Z epištol můžeme poznat společenský život v tehdejších křesťanských obcích. Jedna z epištol byla zaslána do Říma.

Apoštolové ustanovovali vkládáním rukou do čela církevních obcí jejich představitele, a to **biskupy** (*episkopoi*, dohlážitelé) nebo **starší** (*presbyteroi*). Z Pavlových listů lze usuzovat, že v jeho době nebylo snad rozdílu mezi biskupy a staršími; v obou případech šlo o nástupce apoštolů, vybavené řídicí mocí v církvi. Vedle řídicího poslání měli uchovávat a kázat Kristovu nauku a předsedat eucharistické bohoslužbě, slavené na památku Kristovy smrti (*eucharistiá* = díkyčinění, večeře Páně, svátost Těla a Krve Kristovy). Řecký výraz *presbyter* (starší) a latinský výraz *sacerdos* (kněz) byly v latinské oblasti záhy v církevní tradici ztotožněny. Rozdíl mezi postavením kněze a biskupa jako dvou stupňů svěcení (ordinace) služebníků církve exitoval již na přelomu 1. a 2 století.

Jinými služebníky prvotní církve vedle biskupů-kněží a jáhnů byli cestující kazatelé, a tzv. proroci. Zvláštní skupinu tvořily zasvěcené vdovy.

Pokud jde o sociální složení prvotních církevních obcí, převažovali v nich méně zámožní až středně postavení svobodní obyvatelé a jen v malé míře příslušníci vyšších vrstev (v Novém Zákoně je uvedeno jen několik takových osob ze židovského i řeckého světa). Otroci vstupovali do církve zpravidla se svými pány, v Novém Zákoně jsou zmiňováni jen zřídka. Tvrzení, že křesťanství bylo náboženstvím otroků, neodpovídá realitě.

PRVNÍ KONCIL

Na **jeruzalémském koncilu apoštolů a starších**, konaném kolem **roku 50**, se prosadilo, že bývalí pohané, přijímaní do církve, nemají být podrobováni obřízce ani jiným židovským rituálním pravidlům. Bylo jim uloženo jen několik zábran, kterými měli projevit ohleduplnost ke křesťanům židovského původu.

NOVÝ ZÁKON A RANĚ POAPOŠTOLSKÁ LITERATURA

Křesťanský spis z doby prvotní církve, složený z evangelií, knihy Skutků apoštolů, epištol a Zjevení sv. Jana, není zákonem v právním slova smyslu, ale knihou náboženskou.

Mnohem více se o právních obyčejích prvotní církve dovídáme v literatuře *apoštolských otců*, tj. přímých žáků apoštolů, vytvořené mezi lety 70–150. Je to především spis **Didaché**, který je svědectvím o posunu dne odpočinku ze soboty na neděli, **list římského biskupa Klementa do Korintu**, kde se poprvé vymezuje pojem laik, tedy křesťan, který není ani knězem, ani jáhnem, **dopisy antiochijského biskupa Ignáce** z doby kolem roku 100, z nichž vyplývá, že se v té době již rozlišuje mezi biskupy a kněžími a že duchovenský stav je rozdělen na biskupy, kněze a jáhny (tripartice kléru). Výraz klérus pochází z řec. klerosis – los, úděl. Ignác poprvé používá pojmu církev katolická, z řec. kat holon kosmon, po celém světě (rozšířená). Místní koncily biskupů vytvářejí první kánony. Z doby 2 a 3 století se zachovaly celkem čtyři sbírky kánonů.

PRONÁSLEDOVÁNÍ KŘEŠŤANŮ

Narozdíl od židů, jejichž náboženství bylo římskou mocí tolerováno, bylo křesťanské náboženství prohlášeno za nepovolené – *religio illicita*. Od zapálení Říma za císaře Nerona v roce 64, které bylo svedeno na křesťany, začalo být veřejnou mocí pronásledováno.

Druhá vlna pronásledování na konci prvního století byla způsobena tím, že křesťané odmítali vzdát božskou úctu císaři. Pronásledování však nebylo trvalé. Církevní obce se však v přestávkách mezi pronásledováním šířily po celé římské říši i za její hranice a pro svou činnost si vytvářely i určitou ekonomickou základnu, ať již byla vlastnický připisována na fyzické osoby nebo na osoby právnické, především pohřební bratrstva, která byla římskou mocí uznávána.

PRONÁSLEDOVÁNÍ PO ROCE 212

Důsledkem udělení občanství všem svobodným obyvatelům římské říše v roce 212 se zvýšila povinnost účasti obyvatelstva na císařském kultu, a tím i důvody k pronásledování křesťanů. Obzvláště krutým bylo po roce 250, kdy mu padli za oběť i římský biskup a jeho jáhnové v čele s Vavřincem. Reakcí na neúčelnou krutost tohoto pronásledování byla tolerance, kterou císař Galienus vyhlásil v roce 260 a kdy byla poprvé provedena restituce církevního majetku.

MINOR PEACE OF THE CHURCH

Zavládl na čtyřicet let. Křesťanství se pokojně šířilo. Kolem roku 200 se k němu hlásilo asi 10 % obyvatel římské říše, zatímco kolem roku 300 již více než 20 %.

Za hranicemi římské říše nabylo křesťanství státního uznání v syrském státečku Edessa a koncem 3. století i v Arménii.

Roku 303 však vyhlásil římský císař Dioklecián neúprosný boj proti církvi, který byl ukončen v době císaře Konstantina **Milánským ediktem z roku 313**.

PRÁVNÍ ZMĚNY ZA KONSTANTINA

Císař Konstantin sám zůstal pohanem. Dal se pokřtít až den před svou smrtí. Jeho režim však nebyl pouhou tolerancí, ale založil *kooperaci* mezi církví a státem. Pod vlivem církve císař vyhlásil roku 321 neděli za den pracovního klidu, a to také pro otroky. Zprostil kleriky občanské povinnosti vykonávat světské úřady, pokud by na ně padl los.

Zakázal vraždu dětí a trýznění otroků, vydal zákony na ochranu manželství, ale na druhé straně zrušil zákony proti bezženství.

NIKAJSKÝ KONCIL

Roku 325 svolal do městečka Nikáia blízko svého sídelního města Nikomédie v Malé Asii sněm všech biskupů z celého světa, tj. koncil, kterému říkáme **ekumenický**. Důvodem sněmu bylo řešení nové teologické otázky, jejímž původcem byl alexandrijský kněz Areios, jenž zeslabil význam Krista v Božské trojici zvané Otec, Syn a Duch svatý. Areiovské čili ariánské učení bylo koncilem odmítnuto. Bylo však převzato vůdcem germánských Gótů Wulfilou a stalo se na celá staletí vládnoucím vyznáním germánských království.

Roku 330 přenesl Konstantin své sídlo z Nikomédie do Byzance, která se stala Konstantinopolí a sehrála v budoucích dějinách státu i církve rozhodující význam.

THEODOSIŮV OBRAT

Roku 391 císař Theodosius zakázal výkon obětí v pohanských chrámech, čímž odstranil hlavní konkurenci křesťanství. Katolické křesťanství ve své západní i východní podobě se fakticky v obou částech římské říše vládnoucím. Ve východořímské říši, zvané později také byzantskou, došlo k propojení světské a církevní moci, které nazýváme **byzantským cézaropapismem**. Dříve teoretici ze strany latinské církve a křesťanského západu kritizovali snad až jednostranně nadvládu byzantského císaře nad čtyřmi východními patriarchy a křesťanským lidem. Východní křesťanství se však drželo i nesporně kladného ideálu spolupráce světské a církevní moci, řecky zvané jako „symfonie“ těchto mocí.

A NYNÍ NĚCO K ORGANIZACI CÍRKVE

Až do 4. století byla církev rozšířena především ve městech, venkov zůstal pohanský. Od slova *pagus* – venkovský se odvozuje křesťanský výraz *paganus* – pohan. V každém městě sídlil biskup, který vedl místní církev zvanou **diecéze**. Biskup hlavního města provincie se nazýval **metropolita**. Nad metropolity ve východní části římské říše – v té době již mnohem lidnatější, stáli zpočátku dva východní **patriarchové** – alexandrijský a antiochijský. Na ekumenickém koncilu v Konstantinopoli roku 381 byl na patriarchát povýšen i biskupský stolec v Konstantinopoli a Jeruzalémě. Počet východních patriarchátů se zvýšil na čtyři.

V západní části církve se upevnilo postavení římského biskupa, zvaného v té době již **papež**. Používal též označení patriarcha Západu.

Ve 4. století vzniká **stav mnišský** založený v té době na pravidlech stanovených církevním otcem Bazilem Velikým z Malé Asie. Jde především o sdružení principiálně laiků, kteří se věnují práci a rozjímání v odloučenosti od světa a jen nepřímo působí na vnější svět. Mnišství se šíří i na západ. Jeho protagonistou se v 6. století stal Benedikt z Nursie, otec západního mnišství.

Již začátkem 5. století na západě vynikl církevní otec **Augustin**, biskup působící blízko Kartága v sz. Africe, na území dnešního Tuniska. Napsal knihu *o Boží obci*, kterou rozvíjí myšlenku dualismu církve a státu. Založil druhý typ řeholního života, společný život kněží, kteří žijí spolu, ale neuzavírají se v klášteře.

V závěru existence Západořímské říše vynikl svou osobností papež **Lev I.**, který několikrát zachránil Řím před vypleněním. Ve svých teoretických spisech rozvíjí myšlenku úlohy římského biskupa jako zástupce – vikáře Krista na zemi.

Na něho navazuje na konci 5. století papež Gelasius, za jehož pontifikátu je zastaven do té doby trvající úbytek počtu obyvatel. Mnich jednoho římského kláštera, Diviš Krátký, vytváří první velké sbírky kanonickoprávních předpisů, seřazených chronologicky. Podobným způsobem vytváří sbírku kánonů i jáhen Fulgentius Ferrandus v Karthágu po jeho vysvobození byzantskými vojsky z rukou Vandalů. Ten se pokouší již o řazení kánonů věcné, tedy podle jejich obsahu.

Frankové byli prvním germánským etnikem, které přijalo křesťanství v katolické formě (tedy nikoliv ariánské). Stalo se tak na konci 5. století. Od počátku však franští králové *ustanovovali církevní hodnostáře na svém území sami*, takže po vzoru *byzantského césaropapismu* hovoříme také o **césaropapismu franském**.

ISLÁM A ARABSKÁ SVĚTOVÁ ŘÍŠE – CHALIFÁT

V 7. století se byzantská říše utkala s rozmachem nového monoteistického náboženství – **islámu** (odevzdání se do vůle Boží), které založil arabský obchodník **Muhammad** (570–632). Roku 622 odešel Muhammad z rodné Mekky do Jathribu, nazvaného pak Medinou (městem Prorokovým). Tato **hidžra** je v islámu počátkem nového věku. Pod vedením chalífy (Muhammadova nástupce) **Omara** byla založena arabská islámská říše, která se zmocnila do roku 640 vlády nad Syropalestinou, v následujícím desetiletí ovládla Egypt, a celou severní Afriku, na východě pak Mezopotámii a Persii.

Roku 711 po vítězné bitvě u Jerez de la Frontera pronikli arabští *conquistadoři* na Iberský poloostrov, zničili Vizigótskou říši a založili maurské panství. V této zemi však nebyli, pokud jde o islamizaci a arabizaci tak úspěšní, jako na dříve okupovaných územích.

Roku 732 zastavil **Karel Martel**, franský majordomus z rodu Karlovců, arabskou expanzi svým vítězstvím v bitvě u *Poitiers* ve střední Francii. Vytlačil Araby až za Pyreneje.

Mezitím byla byzantská říše sužována od roku 726 100 let trvajícím zápasem o náboženské obrazy – ikony.

Roku 751 požádal **Pippin Mladší**, zvaný Krátký, poslední majordomus Franské říše, papeže *Zachariáše* o dobrozdání, zda má být i navenek moc v rukou toho, kdo skutečně vládne, či jen vládce formálního. Obdržel odpověď, která mu byla příznivá, a donutil posledního merovejského krále Childericha III. k abdikaci. Po volbě franským říšským shromážděním byl arcibiskupem britského původu Bonifácem za přítomnosti franských biskupů pomazán na krále.

V době vlády Pipinova syna Karla Velikého došlo k významnému spojení papeže a franského krále, který byl roku 800 papežem korunován za římského císaře. Tím bylo započato korunování římských císařů papeži.

Kolem roku 850 bylo v severní Galii vytvořeno falsum zvané Sbírná Lžiisidorova, jehož součástí tzv. *Konstantinovo darování*, podle kterého měl prý Konstantin darovat západní část Římské říše do moci papeže. Hlavním účelem falsifikace byla snaha franských biskupů setřást zdůrazněním ústřední moci církevní nadvládu arcibiskupů – metropolitů, stojících nad nimi. V Římě bylo „nalezení“ této sbírky uvítáno, i když pak upadla do zapomnění a byla zdůrazněna až později, v době vrcholného středověku. V renesančním období byla falsifikace prokázána a církev jí vyškrtla se seznamu svých předpisů.

Od 9. století se v upadající franské říši a nástupnických státech při obsazování biskupských úřadů začíná zavádět **investitura**, tj. udělování úřadu, světským panovníkem. Postupně se ujímá názor, že panovník uděluje nejenom světské léno, ale i církevní úřad.

VLASTNICKÉ KOSTELY

Zásahem do autonomie církve v období franského césaropapismu se stal institut **vlastnických kostelů**. Zakladatel kostela měl k němu vlastnické právo. Měl právo na veškeré příjmy z tohoto kostela a právo libovolně dosazovat a sesazovat duchovní správce, bdít nad pravověrností. To se často týkalo i biskupů a opatů.

Určitým zlomem bylo vydání *kapitulare* (říšského zákona) *Ludvíka Zbožného* z roku 818. Tímto předpisem byla klerikům zajištěna určitá část kostelních příjmů jako jejich vlastní příjem a nesesaditelnost jinak než církevní autoritou.

Protože tento systém přinesl mnoho záporných prvků, zejména zesvětštění duchovní správy, začali sami panovníci omezovat práva vlastníků kostelů ve prospěch samostatnosti církevních činitelů.

CÍRKEVNÍ SOUDNICTVÍ

Od 9. století církevní činitelé byli používáni k plnění úkolů státní správy, vedla ke značnému rozšíření příslušnosti církevních soudů zejména do oblasti trestního práva. S tím souvisí konstituování **synodálních soudů**. Podle instrukce *Reginona z Prümü* (+ 915) tyto soudy rozhodovaly o trestných činech proti životu, trestných činech mravnostních, proti majetku a dalších. Od 10. století patřily do výlučné příslušnosti církevních soudů manželské věci. Církevní právo procesní v této době vycházelo stále z práva římského (především v procesním právu platilo, že „*Ecclesia vivit lege Romana*“), podstatně ovšem doplněného o instituty práva germánského.

Příkladem takové aplikace germánských právních norem v řízení před církevními soudy bylo proniknutí užívání **ordálů** také tam. Připuštění používání ordálu, tj. iracionálního důkazu (tzv. „božího“ soudu z dob ještě pohanských, ve skutečnosti ovšem soudu náhody), bylo v té době předmětem sporů mezi teology. Prakticky některé, jako např. soud ohněm či vodou, používány byly. Definitivně bylo používání ordálů zakázáno v první pol. 13. stol. papežem Řehořem IX.

TEMNÉ STOLETÍ

Od druhé poloviny devátého století dochází k úpadku papežství – temné období (*saeculum obscurum*). Jeho příčinou byl přílišný vliv laiků – římské šlechty a lidu – na volbu papeže. Papež byl v té době více exponentem mocenských zájmů laických příslušníků církve – prakticky několika rodin ve střední Itálii – než univerzálním pastýřem církve.

CLUNIJSKÉ Hnutí A EXEMPCE

V Burgundsku se ale v této době připravovala obroda církve. Roku 910 založil vévoda **Vilém z Akvitánie** s úmyslem napomoci reformě církve **klášter v Cluny**, který nejenže nepatřil žádnému světskému vlastníkovi, ale nepodléhal ani biskupovi. Byl svobodný, vyňatý ze všech místních pravomocí, podřízený přímo Apoštolskému stolci. Reformu z Cluny převzalo postupně 1200 benediktinských opatství v celé Evropě. Důsledkem **ob-**

rody clunyjské je snaha duchovních činitelů v 11. stol. o *emancipaci církve* a následující bohatá právní tvorba.

OTONSKÝ CESAROPAPISMUS

Oto I. Veliký (936–973) je z hlediska právních dějin církve významný tím, že svou politiku v novém státním útvaru založil na rozsáhlém propůjčování říšských statků biskupům, kteří se tak stali mocnými, a přitom spolehlivými vazaly (leníky) panovníka. To s sebou ovšem neslo zákonitě nerespektování kanonické volby, ale obsazování biskupských úřadů podle královy vůle. Východofranský král se od roku 962 stává rovněž římským císařem, což znamenalo rovněž jeho silné vměšování se do záležitostí obsazení papežského stolce, nezřídka i přímé jmenování papeže císařem. Mluvíme o novém typu *caesaropapismu – otonském*.

TREUGA DEI

Silvestr II. (999–1003) vyvedl papežství z období temnoty; od jeho doby se i papežové staví do čela obrodných hnutí. Jednou z velikých zásluh církevních představených té doby je **treuga Dei** (*Boží spolek*), která se prosadila od roku 1040 v jižní Francii. Záhy se zavedení tohoto církevního institutu rozšířilo i do jiných evropských zemí. Od středy večer až do pondělí, jakož i po celou dobu adventní a postní platila **pax Dei** (*Boží mír*), to znamená, že v tyto dny byly boje mezi feudálními rivaly přísně zakázány. Určité kategorie osob a věcí, jsou chráněny stálým Božím mírem (klerici, sedláci, selské nářadí, kupci, ženy a mniši).

VELKÉ SCHISMA

Roku 1054 došlo po vzájemné exkomunikaci mezi papežským legátem a ekumenickým patriarchou konstantinopolským. Příčiny nespočívaly ani tolik v liturgické a právní odlišnosti vývoje v západní a východní části církve jako ve vzájemném politickém odcizení a také v přílišném lpění na nevelkých věroučných odlišnostech. Samostatné (autokefální) východní církve napříště zdůrazňují ve svém názvu termín „**církev ortodoxní – pravoslavná**“ než církev katolická, kdežto na Západě je tomu naopak.

PATARIE A REFORMA PAPEŽSKÉ VOLBY

Roku 1057 začíná v Miláně lidové hnutí proti zesvětštění církve, označované jako „*patarie*“, tj. hnutí trhovců. Stalo se významnou podporou reformních snah papežů Mikuláše II. a Řehoře VII.

K zavedení volby papeže kardinály došlo v roce 1059. Autor tohoto rozhodnutí **Mikuláš II.** tak zabránil napříště přílišné závislosti papežů na laickém obyvatelstvu města Říma. Je-li svoboda volby ohrožena, může se volba provést i mimo Řím. Roku 1179 byla stanovena zásada volby papeže dvoutřetinovou většinou kardinálů.

BOJ O INVESTITURU

mezi císařem a papežem, tj. o prosazení kanonické volby biskupů a opatů, byl zahájen sporem mezi rozhodným stoupencem reformy, papežem *Řehořem VII.* (1073–1085), a

králem Svaté říše římské *Jindřichem IV.* (1056–1106). Král v tomto sporu získává na svou stranu biskupy, zatímco na papežově straně stojí říšská knížata.

Iniciativu vyvinula papežská strana. Na postní synodě v Římě 1075 byl napaden dosavadní zvyk přijímat církevní úřady z rukou laiků (laická investitura) a papež Jindřichovi pohrozil exkomunikací při pokračování v této praxi. Král reagoval tím, že na synodu německých biskupů ve Wormsu v lednu 1076 Řehoře z úřadu papeže sesadil. Následujícího roku papež Jindřicha exkomunikoval a zprostil jeho poddané poslušnosti. V říjnu 1076 se sněm knížat v Triburu usnesl vypovědět Jindřichovi poslušnost, pokud do roka nebude exkomunikace zproštěn. Král, kterému hrozilo sesazení ze strany říšských knížat, se neočekávaně objevil v rouchu kajčnicka před hradem *Canossa*, na němž se papež ve strachu před králem ukrýval, a tak trest exkomunikace z něho papež musel po třídním váhání sejmout.

Boj se znovu rozhořel roku 1080, kdy papež znovu krále exkomunikoval a Jindřich reagoval jmenováním protipapeže, od něhož se nechal v roce 1084 korunovat za císaře. Řehoř umírá o rok později v jihoitalském exilu.

Řehoř VII. usiloval také o teoretický podklad svých zásahů vůči Jindřichovi. V souhrnu 27 tezí, nadiktovaných papežem (zvaných „*Dictatus papae*“), nacházíme tvrzení, že papež může zprostit poddané od poslušnosti vůči špatným pánům.

K vyřešení sporu o investituru přispěl biskup **Ivo ze Chartres**, autor několika sbírek kanonickoprávních předpisů. Jeho rozlišení mezi **investiturou duchovní** (odevzdáním prstenu a berly) a **investiturou světskou** (předáním žezla) bylo použito po jeho smrti ke koncipování **Wormského konkordátu** z roku 1122 mezi císařem *Jindřichem V.* a papežem *Kalixtem II.*, který stanovil tyto podmínky: panovník se všude zříká investitury prstenem a berlou; v zemích na sever od Alp, tedy přibližně na území dnešního Německa, se kanonická volba biskupa odehrává v přítomnosti panovníka, předání světského léna však následuje před svěcením, a tak může být nežádoucí kandidát světskou mocí vyloučen; v jižních částech svaté říše římské, tj. v dnešní severní Itálii a v jihovýchodním Burgundsku, však nastává předání léna až během šesti měsíců po vysvěcení, takže panovník v těchto zemích nemá možnost kandidáta vyloučit.

PATRONÁTNÍ PRÁVO

Vzniklo v průběhu 12. století. Souvisí se založením institutu **církevního léna, obročí** (*beneficia*), majetkové podstaty, která sloužila k ekonomickému zajištění nositele církevního úřadu. Darováním obročí církvi dárce získal patronátní práva, především právo na prezentaci (navrhování) kandidáta církevního úřadu, na některé osobní pocty a v případě, že upadne do nouze, na přiměřenou podporu z výnosu obročí. Založením patronátního práva došlo k likvidaci instituce vlastnických kostelů.

GRACIÁNŮV DEKRET

Kolem roku 1140 došlo k vytvoření převratného díla v kanonistice. Mnich a učitel boloňské univerzity **Gratianus** napsal s úmyslem vytvořit učebnici pro své studenty *soukromou sbírku*, která měla být kompendiem všech dosud vydaných církevních předpisů. Nazval ji **Usmíření rozporných kánonů** (*Concordia discordantium canonum*). Jeho žáci začali používat názvu **Decretum Magistri Gratiani – Graciánův dekret**. Tímto dílem se věda církevního neboli kanonického práva oddělila od teologie a nastala polarizace práva církevního a světského. Gracián je považován za zakladatele vědy církevního práva. Bologna se stala evropským centrem studií obojího práva (*ius utrumque*).

Decretum mělo velké množství exegetů a glosátorů. Označují se jako *dekretisté*. Úspěch, dosažený wormským konkordátem, vytvořil poměry *vyrovnaného vztahu* mezi světskou a církevní mocí, která se zdá být dosažením ideálů, za něž bojovali velcí mužové církve od doby Augustinovy. Vztah obou mocí můžeme charakterizovat jako stav *polarizace*, při němž žádná z obou mocí nemá převahu a zaručuje, aby na druhé straně nedocházelo k přehmatům. Přitom každá rozhoduje v oblasti vlastní podle smyslu své existence.

POČÁTKY PAPOCÉZARISMU

Papežům však jakoby dosažené úspěchy nestačily. Protože konflikty mezi představiteli církevní a světské moci pokračovaly nadále a požadavky papežů byly úspěšně prosazovány, začali pod dojmem těchto úspěchů stále více zdůrazňovat své ambice být nejen řídicí silou v oblasti duchovní, ale stát se také nejvyššími rozhodčími nad světskou mocí.

Nejvýznamnější měrou k tomu přispěla obratná politika papeže **Inocence III.** (1198–1216), jenž získal většinu evropských panovníků mimo Svatou říši římskou k tomu, aby se sami přihlásili k lennímu vztahu k Apoštolskému stolci. Posílila se tím jejich vlastní nezávislost vůči univerzalistickým nárokům římského císařství. Papežství začalo směřovat k systému označovanému někdy jako **papocézarismus**, tj. nadvláda papežství nad celým katolickým světem i v oblasti světské. Tento systém se však nikdy v plnosti neprosadil.

LIBER EXTRA

Po Graciánovi se ujalo postupně pět různých autorů úkolu sebrat mezitím vydávané papežské dekrety do sbírek, zvaných **kompile**. Některé z nich jsou sbírkami *veřejnými* (vydanými církevní autoritou), jiné *soukromými*, u některých je toto zařazení nejisté. Zvláště veliký význam měla *Compilatio prima*, veřejná sbírka, kterou vytvořil **Bernard z Pavie** roku 1190. Rozdělil ji do **pěti knih v přesném pořadí**, které se stalo od té doby tradičním a bylo opuštěno až v roce 1917. Knihy měly tyto názvy:

1. *Iudex* (o církevní jurisdikci),
2. *Iudicium* (o procesu sporném),
3. *Clerus* (právo osobní),
4. *Connubia* (právo manželské)
5. *Crimen* – (trestní právo hmotné a procesní).

Papež **Řehoř IX.** požádal roku 1232 učitele práv na boloňské univerzitě **Rajmunda z Peñafortu**, aby pořídil úplnou sbírku všech dosud vydaných kanonických předpisů kromě těch, jež jsou uvedeny u Graciána. Po tříleté práci vznikla roku 1234 za pomoci pěti předcházejících kompilací kompilace šestá, zvaná *compilatio nova*. Je to sbírka *veřejná a výlučná*. Za veřejnou neboli autentickou je označována proto, že byla vydána zákonodárcem – papežem. Její promulgace byla provedena zasláním univerzitám v Paříži a Bologni. Za výlučnou čili exkluzivní je označována proto, že uplatněním zásady „*lex posterior derogat priori*“ zrušila účinnost všech papežských předpisů a kanonických právních norem, které nebyly uvedeny v ní nebo ve sbírce Graciánově. *Dekretály Řehoře IX.* jsou rozsahem druhou největší středověkou sbírkou kanonického práva. Ujal se pro ně také jejich druhý název **Liber Extra** – *Knihy Mimo*. Exegeté Dekretálů se nazývají *dekretalisty*.

POČÁTKY INKVIZICE

S rozvojem ochrany práv se zdá být v rozporu zřízení vyšetřování některých trestných činů ve zvláštním soudním řízení, zvaném **církevní inkvizice**, zřízeném v závěru vrcholného středověku. Na úrovni diecézní náleželo vyhledávání osob podezřelých z bludařství (*hereze*) od roku 1184 biskupům, ústředně řízená inkvizice byla založena roku 1231 papežem **Řehořem IX**. Nejtvrdším postihem bylo vydání obviněného „svět-skému rameni“ (*bracchium saeculare*) k potrestání popravou (velmi často upálením). Docházelo ovšem také k osvobození obviněných, kteří byli nařčeni neoprávněně, případně k ukončení procesu v důsledku pokání obviněného.

VYVRCHOLENÍ A PÁD PAPOCEZARISMU

Papež Bonifác VIII., sám významný právník, vydal na konci 13. století třetí významnou sbírku kanonickoprávních předpisů zvanou **Liber Sextus**. Tentýž papež vyjádřil papežské nároky na supremaci v oblasti světské moci bulou **Unam Sanctam** z roku 1302. Rozvinul v ní **teorii dvou mečů**, které prý, podle jeho výkladu, Kristus svěřil církvi. Meč moci duchovní má církev užívat sama, meč moci světské má svěřovat panovníkům. Teorii byl nucen Bonifácův nástupce Klement V. na nátlak francouzského krále Filipa IV. roku 1310 odvolat.

Reálná síla papežů spočívala spíše v jejich morální autoritě než v užívání mocenských prostředků a nestačila na to, aby získala primát také v oblasti světské moci.

Od debaklu Bonifáce VIII. Řádně zvolení papežové už nesídlili v Římě, ale ve své državě v **Avignonu**, na tehdejších hranicích Francie a Burgundska, dosud součásti Římské říše. Jde až do roku 1377 o papežství řádné, nikoli ještě schizmatické čili rozštěpené. Přesídlení do Avignonu přineslo ústřední církevní správě klid k výkonu řídicí funkce, který by v tehdejší Římě neměla. Stinnou stránkou avignonského papežství bylo, že zneužívalo svého detailně propracovaného finančního systému: všechny poplatky a výnosy se vymáhaly pod pohrůžkou církevními tresty.

STÍNY RENESANČNÍHO PAPEŽSKÉHO STÁTU. BULA INTER CAETERA.

Papežství v té době ztrácelo svoji někdejší mobilizační sílu vůči evropským národům. **Piovi II.** se podobně jako jeho předchůdcům nepodařilo svolat křížovou výpravu křesťanských panovníků proti Turkům, kteří roku 1453 dobyli Konstantinopol a v téže době pronikali do Evropy.

Renesanční papežství však čím dál více nabývalo na významu kulturním velkorysou podporou umění a humanistické vzdělanosti, zároveň však výrazně poklesla jeho mravní úroveň. Papežové se soustředili na upevňování církevního státu, zavedli v něm nepotistický systém rozdělování obročí mezi své příbuzné a vměšovali se do politických intrik a bojů vzájemně soupeřících italských území i šlechtických rodů. Určitým gestem, upomínajícím na někdejší papežský universalismus, je bula Alexandra VI. „*Inter caetera divinae*“, vydaná roku 1493, v níž papež reaguje na Kolumbovy objevitelské úspěchy rozdělením zájmových sfér Španělska a Portugalska pro jejich budoucí koloniální expanzi.

STÁTNÍ INKVIZICE VE ŠPANĚLSKU A PORTUGALSKU

Po ukončení reconquisty na Iberském poloostrově došlo k mnoha přestupům ke křesťanství, ať již ze strany Maurů, kteří v zemi setrvali, nebo Židů, kteří se tak vyhnuli po-

vinnosti zemi opustit, jak to Židům nařizoval zákon z roku 1492. Nedůvěra v politickou spolehlivost těchto novověrců, z nichž mnozí jistě přijali křest jen na oko, způsobila, že byla přikládána veliká důležitost inkvizičnímu řízení. To se dostalo do rukou **královské (státní) inkvizice**, která se stala zvláštní výsadou španělského *regalismu* (tj. nadvlády státu nad církví). Počet odsouzených a upálených zde bylo nesrovnatelně vyšší než jinde v Evropě.

NEZDAR KONCILIARISMU, POČÁTEK REFORMACE

Vnitrocírkevní úpadek v pozdním středověku, skandální a nákladný způsob vedení papežského dvora a spravování církevního státu ve střední Itálii, nezdar reformy církve „v hlavě a údech“, o kterou bylo usilováno od koncilu kostnického po V. lateránský (1512–1517), to vše vyústilo v úsilí radikální reformaci, hledající příčiny nepořádků v církvi v odklonu od původní křesťanské nauky. Reformace mění řízení církve a vypouští z věrouky vše, co považuje za dodatečně změny v křesťanství, které prohlašuje za pouhé „lidské nálezky“. Papežství a část panovníků i národů zejména v jižní části Evropy tyto reformační snahy odmítly a následek byl zákonitý rozštěpení západní církve.

NĚMECKÁ REFORMACE

Reformní ideje **Martina Luthera** (1483–1546) se podařilo úspěšně prosadit díky podpoře ze strany říšských knížat, a to jak proti papežství, katolickým biskupům, císaři a katolickým knížatům, tak v boji proti náboženským blouznivcům a vzbouřeným sedláckům, vedeným *Tomášem Müntzerem*. Lutherovo vystoupení vedlo od odporu proti pohoršlivému způsobu hlásání odpustků (1517) přes zpochybnění autority papeže a koncilů, až k církevní exkomunikaci a následně k říšské klatbě, kterou uvalil na Luthera a jeho stoupence císař Karel V. *Wormským ediktem* (1521).

Luterská reformace se stala **knížecí reformací** a vedla k vytváření **zemských církví** (*Landeskirchen*), ve kterých zeměpáni zaváděli reformaci shora. Církevní vládu luterských knížat chtěla později ospravedlnit tzv. **summepiskopální teorie**: na zeměpány přešla po augsburském míru pravomoc, kterou měli původně nad svými věřícími katolickí biskupové, kníže je proto na svém území *summus episcopus* (nejvyšší biskup).

Knížata nakloněná reformaci *protestovala* proti Wormského ediktu na říšském sněmu ve *Špýru* (1529), odtud pojem **protestanté**.

AUGSBURSKÉ VYZNÁNÍ VÍRY 1530

Ve smířlivém tónu formulovaným naukovým základem stoupenců Lutherovy reformace bylo **augsburské vyznání víry** (*Confessio Augustana*), předložené na říšském sněmu v Augsburgu roku 1530, které vypracoval Lutherův stoupenec *Filip Melancton*. Radikálnějším vyjádřením reformačních zásad se stal Malý a Velký Katechismus, které připravil sám Luther.

AUGBURSKÝ MÍR 1555

Rovnoprávnost obou náboženských stran v Německu byla potvrzena **augsburským náboženským mírem** (1555). Ten však nezakotvil žádné náboženské svobody pro poddané, petrifikoval zásadu **cuus regio, eius religio**, navíc ani nezajistil mocenskou stabilitu, což se nakonec projevilo ve třicetileté válce (1618–1648).

Luterská reformace zavedena i v severských zemích – v Norsku, Dánsku, Švédsku, Finsku a na Islandě, Estonsku a Lotyšsku, v některých oblastech Slovenska, silný vliv získala mezi utrakvisty v Čechách a na Moravě.

ŠVÝCARSKÁ REFORMACE

Reformace prováděná ve Švýcarsku se liší od luterské nejen odlišnými teologickými důrazy, ale také rozdílným způsobem řešením vztahu náboženské a světské obce. V Curychu získal rozhodující vliv radikální reformátor **Ulrich Zwingli**, který zahynul během boje již roku 1531, v Ženevě Vilém Farel, který do města povolal francouzského reformátora **Jana Kalvína**, který byl poněkud mírnějšího zaměření než Zwingli a měl více smyslu pro organizaci církve a právní stránku církevního života.

Kalvín zavedl v ženevské církvi čtyři kategorie volených církevních činitelů, kteří se dělili o její správu: byli to *pastoři* (kazatelé), kteří vedli bohoslužby, *presbyteri* (laičtí starší), kteří dozírali na kázeň a vedli běžnou správu církve, *doktoři* (učitelé), kteří dbali o čistotu víry a vykládali Písmo, a *diakoni* (služebníci), kteří obstarávali sociální péči. Zařazením starších z řad laiků do vedení církve Kalvín položil základy církevnímu **zřízení presbyternímu**.

Věřoučným základem se stalo **helvetské vyznání víry**, sepsané Kalvínovým spolupracovníkem Jindřichem Bulingerem po sjednocení kalvinistů a zwingliánů. Kalvínský katechismus byl sepsán v německém univerzitním městě Heidelbergu. Ke kalvinismu se připojila část německého obyvatelstva v Porýní a většina Holandska.

Kalvínská reformace se rychle rozšířila do Francie, kde její stoupenci, zvaní **hugenoti**, vytvořili **reformovanou církev**, která dosáhla svobody za vlády Jindřicha IV. tolerančním *ediktem nantským* (1598). Ve Skotsku reformaci podle ženevského vzoru prosadil kazatel **Jan Knox** (1513–1572), který položil základy presbyteriánské *Church of Scotland*. Ta získala postavení státem „zavedené“ církve (*established church*).

ANGLICKÁ REFORMACE

V Anglii byla reformace prosazena shora přímo panovníkem. Po stránce doktrinní nešlo v Anglii o tak zásadní změnu, proto mnozí autoři váhají označit odloučení anglikánské církve od papežství za reformaci. Záminkou pro zásah krále **Jindřicha VIII.** (1491–1547) bylo jeho bezúspěšné naléhání na papeže, aby prohlásil jeho manželství s Kateřinou Aragonskou za neplatné. Papež, který králi nevyhověl, byl prohlášen za pouhého biskupa římské církve, zatímco za ochránce a nejvyšší hlavu církve v Anglii se prohlásil král. O rok později prosadil v parlamentu významné změny církevní ústavy, jimiž bylo dosaženo naprosté nezávislosti na papeži. Nejvyšším duchovním představitelem *Church of England*, státem „zavedené“ církve (*established church*) v Anglii, se stal anglický primas – arcibiskup canterburský. Anglikánství Jindřicha VIII. bylo však pouze schismatem, nikoliv ještě reformací.

Skutečné *reformační prvky* vnesl do anglikánství až po smrti Jindřicha VIII. arcibiskup **Tomáš Cranmer** (1489–1556), zvláště liturgickou knihou *The Book of Common Prayer* (1549) a vyznáním víry zvaným *Dvačtyřicet článků* (1552). Roku 1559 byla prosazena zákonem i nová liturgie a zakázána katolická bohoslužba.

PURITÁNI

Polovičatá reformace, kterou panovníci zavedli v Anglii shora, se stala později zdrojem dalšího reformačního hnutí. Z univerzity v Cambridge vyšly impulsy ke kalvínské reformaci, zvané *puritánskou*. Puritáni chtěli anglikánskou církev očistit (*purify*) podle ženevských reformačních zásad od zbytků katolického *liturgismu* a od *episkopalismu* (vlády biskupů) v církevním zřízení.

Presbyterní směr, jehož hlavním protagonistou byl profesor **Tomáš Cartwright** (1535–1603), vychází z myšlenky všeobecného kněžství všech věřících a je charakterizován víceúrovňovostí církevní správy. Členové presbyterní církve se účastní na její správě volbou starších – presbyterů, kteří spolu s kazateli spravují sbor, a volbou vysílají zástupce do vyšších a nejvyšších církevních orgánů. Sbor je podřízen vyšším orgánům, které se skládají rovným dílem z laiků i duchovních. Hlavními věroučnými dokumenty presbyteriánů se staly *Westminsterské vyznání víry* a *westminsterské katechismy*.

Směr *independentský* neboli *kongregační*, jehož duchovním otcem byl **Jindřich Jacob** (1563–1642), hlásal nezávislost církve na jakékoliv světské moci a svěřoval správu církevních záležitostí pouze samotným shromážděním věřících. Nezná víceúrovňovost církevní správy. Kongregacionalisté hlásají, že „bohoslužebně shromážděná obec (*congregation*) je církví v plném smyslu a je nezávislá na vyšších instancích církevní nebo státní moci, podléhá jedině Kristu, tomu však plně a bezpodmínečně“.

Oba směry působily v rámci státní anglikánské církve a bojovaly o její ovládnutí. Stoupenec kongregacionalismu **Oliver Cromwell** dosáhl násilnými prostředky na období své diktátorské vlády v anglické republice v letech 1649–1658 jeho převahy.

Robert Browne (1550–1633), založil skupinu kongregačních *separatistů*, které odmítali myšlenku získat postavení jako *established church* a zavedli *princip smlouvy*, na jejímž základě se věřící organizují. Skupina kongregačních separatistů pod vedením *Jana Robinsona* se usadila roku 1609 v holandském Leydenu a roku 1620 emigrovala do Ameriky. Ještě před přistáním jejich lodi *Mayflower* v americkém Plymouthu nedaleko dnešního Bostonu vytvořili právní dokument zvaný *Mayflower Compact*, jímž byla koncepce smlouvy rozšířena i na oblast civilní správy. Tato dohoda plnila funkci ústavy plymouthské kolonie až do připojení ke státu Massachusetts v roce 1691.

Další větve puritánství v Anglii vytvořili *baptisté*, kalvínská denominace odkládající křest svých členů do dospělosti, důsledně zachovávající kongregační zřízení se značnou autonomií jednotlivých sborů, a *Society of Friends*, zvaná také *kvakeři*, odmítající kazatelský úřad, které obě se podstatněji rozšířili až v britských koloniích v Severní Americe.

Všechny tyto konfese mohly svobodně uskutečňovat svoje představy o uspořádání vztahu světské a církevní obce teprve v Severní Americe. Americká demokracie má své kořeny právě v jejich působení. Presbyterianismus předchází modernímu parlamentarismu.

Kvaker *William Penn*, zakladatel státu Pensylvánie, je otcem myšlenky přátelské odluhy státu a církvi, jež se stala základem americké konfesněprávní úpravy.

KATOLICKÁ REFORMA TRIDENTSKÁ

Katolická církev se pokusila o doktrinální sebevymezení vůči reformaci na *Tridentském koncilu* (1545–1563). Tridentský koncil konečně utužil v církvi potřebnou kázeň, učinil opatření proti zneužívání církevních úřadů, zdůraznil duchovní zaměření církevních služeb, posílil postavení biskupů a jejich dozírání na činnost farářů, stanovil povinnost přesného rozhraničení farností. Reforma značně zasáhla úřady papežské kurie.

V závěru koncilu byl vydán dekret **Tametsi**, zakazující tajná manželství, a upřesňující normy manželského práva.

CORPUS IURIS CANONICI

Z podnětu koncilu došlo k uspořádání a vydání sbírek kanonického práva. V roce 1582 vyhlásil papež *Řehoř XIII.* nový svod těchto sbírek pod názvem **Corpus Iuris Canonici**. Obsahoval těchto šest částí: Graciánův dekret, Liber Extra, Liber Sextus, Clementinae, Extravagantes Ioannes Vicesimi Secundi a Extravagantes Communes. Tento svod zákonů sloužil jako hlavní pramen kanonického práva až května 1918, kdy jej nahradil nový, jednotný kodex.

VESTFÁLSKÝ MÍR

Napětí, které nebylo odstraněno ani augsburským náboženským mírem z roku 1555, se v následujícím století vyostřilo a na evropském kontinentě vyústilo do *třicetileté války*. **Vestfálský mír**, uzavřený mezi většinou bojujících stran roku 1648 v Münsteru, stanovil poválečné uspořádání náboženských poměrů ve Svaté říši římské tak, že je restituoval k roku 1624. Nadále platila zásada *cuius regio, eius religio* podle ustanovení augsburského míru, doplněná o připuštění kalvínské konfese vedle katolické a luterské, a principu individuální náboženské svobody. Náboženské hledisko se prosadilo i ve vytvoření dvou oddělených, navzájem nepřehlasovatelných kurií říšského sněmu a soudu, z nichž v jedné zasedali katolíci a v druhé protestanté.

JURISDIKCIONALISMUS NEBOLI STÁTNÍ CÍRKEVNICTVÍ

Světský panovník má v tomto systému **iura maiestatica circa sacra** – sám určuje pravidla vztahu mezi státem a církví bez ohledu na skutečné zájmy a potřeby církve, i když navenek prokazuje církvi přízeň.

V **protestantských zemích** si panovník osobuje **iura maiestatica in sacra** – zasahuje do záležitostí věrouky a **ius reformandi** – právo reformovat církve a nestrpět na svém území ty náboženské společnosti, které by se jím prosazené reformaci nepodrobily.

V **katolických zemích** se jurisdikcionalismus projevuje snahou o **omezení vlivu centralismu papežství a římské kurie**. Panovníci sice uznávají Katolickou církev jako univerzální instituci v čele s papežem, avšak přiznávají jí pouze omezenou duchovní moc, zatímco církve na teritoriu svých států považují za pouhou národní instituci, která jim zcela podléhá.

Proto si panovníci vyhrazují vůči církvi zejména tato práva:

- *ius advocatae* – právo na ochranu církve uskutečňovanou podle názoru panovníka (jako příklad může sloužit potírání hugenotů po zrušení Ediktu nantského Ludvíkem XIV. roku 1685),
- *ius inspectionis* – právo státního dozoru nad vyhrazenými obory činnosti církve, zejména nad správní činností biskupů, jejich komunikací s Apoštolským stolcem
- *placetum regium* – právo panovníka předem schvalovat vyhlášení papežských a biskupských zákonodárných aktů a věroučných pokynů i jmenování nositelů církevních úřadů,
- *ius exclusivae* – právo předem vyloučit (vetovat) kandidáta církevního úřadu (včetně papeže),

- *ius appellationis* – právo odvolat se proti rozhodnutí církevních autorit ke státním orgánům,
- *ius supremi dominii* – právo vrchního vlastnictví církevního majetku, v některých případech projevující se jeho *sekularizací* (vyvlastněním) anebo vyhlášením tzv. *amortizačních zákonů* (tj. zákaz nabývat majetek církevními institucemi),
- *ius nominationis* – právo jmenovat biskupy.

GALIKANISMUS, REGALISMUS, FEBRONIANISMUS, JOSEFINIMUS

Teologové smýšlející v intencích světového katolicismu, např. *Robert Bellarmín* (1542–1621) a *František Suárez* (1548–1617), setrvali na opačných pozicích než teoretici jurisdikcionalismu. Středověké chápání výkonu církevní moci podepřeli teorií nepřímé moci církve ve světských (časných) záležitostech. Papež má podle nich duchovní moc, jejíž vlastním předmětem jsou záležitosti duchovní povahy (*res spirituales*), zatímco ve věcech světských (*res temporales*) má pouze nepřímou moc, nakolik i tyto věci souvisí se spásou člověka. Na smíšené záležitosti (*res mixtae*) se vztahuje zároveň moc duchovní i světská. Tato vize zjevně zachovává středověký dualismus moci duchovní a světské, avšak usiluje o jejich vyrovnanost a vzájemnou nezávislost v oblasti svých vlastních kompetencí. Státní moc má napomáhat církvi ve splnění jejího poslání a respektovat kompetence církve v oblastech regulovaných kanonickým právem.

Katolický jurisdikcionalismus nabyl ve Francii podoby teoreticky podrobně propracovaného systému zvaného *galikanismus*, ve Španělsku se hovoří v této souvislosti o *regalismu* (od rex = král). Královská nadvláda nad církví se v této zemi projevovala od konce 15. století zřízením státní, královské inkvizice.

Odstředivé tendence umožnily katolické církvi na území Francie (*Ecclesia Gallicana*) zvláštní sebereflexi: považovala se za vybavenou dávnými právy a privilegii, tzv. „galikánskými svobodami“. Vrcholným projevem **galikanismu** byla „*Deklarace francouzského kléru*“ z roku 1682 o čtyřech článcích, kterou připravil kardinál **Bossuet** (1627–1704).

První článek omezuje papežskou moc pouze na duchovní záležitosti, druhý ji navíc omezuje ustanoveními předcházejících koncilů, třetí „pravidly, mravy a zařízeními, přejatými v království a v církvi francouzské“. Nejradiálnějším je čtvrtý článek, jímž se definitivně neměnnost papežských rozhodnutí ve věcech víry váže na následný souhlas církve.

Inocenc XI. proti článkům protestoval papežským *breve* (krátkým veřejným prohlášením).

Na německé katolíky zapůsobil v druhé polovině 18. století spis *De statu Ecclesiae*, který vydal světící biskup *Mikuláš Hontheim* z Trevíru pod pseudonymem **Febronius**. Popírá papežský primát, zdůrazňuje úlohu biskupů. Nejvyšší autoritu v církvi má mít podle něho koncil.

Po přechodu pruské dynastie ke kalvinismu sjednotil roku 1817 král Bedřich Vilém III. na svém území zemské luterské a kalvínské církve do zemských *unionovaných církví* (trvajících dosud).

ÚSTAVA SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH

Zcela specifický vývoj vztahů náboženské a světské obce nastal v 17. – 18. století v Nové Anglii. Hlavní motivací prvních kolonistů byla jejich touha realizovat svobodný

náboženský život. Proto byla pro postupně se utvářející novou severoamerickou civilizaci vždy příznačná přítomnost vyznavačů většího množství konfesí: presbyteriánů, kongregacionalistů, baptistů, metodistů, katolíků, kvakerů, mennonitů, moravských bratří a dalších. Některé z těchto denominací měly v jednotlivých státech dominantní postavení.

Ideje osvícenství a přirozeného práva, zejména učení Johna Locka, i nutnost pokojného soužití však přivedla Američany k myšlence i praxi náboženské tolerance a svobody. Prvním vyjádřením náboženských svobod byla „*Základní ústava Karolíny*“, významná je *ústava státu Virginie* (1776). Ve *Virginských statutech náboženské svobody* (1786), jejichž autorem byl **Tomáš Jefferson**, se uvádí: „nikdo nebude nucen navštěvovat nebo podporovat jakékoli náboženské obřady, místa i představitele“. Tyto zásady se pak vtělily do *prvního dodatku Ústavy Spojených států* (1787). V něm rozlišuje tradiční americká jurisdikce dvě klauzule:

1. **o zavádění náboženství** (*establishment clause*): Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství. Podle Jeffersonova výkladu, přijatého i Nejvyšším soudem Spojených států zde Ústava staví zeď, která odděluje (*separating wall*) církev a stát.

2. **o svobodném vyznávání** (*free exercise clause*): Kongres nesmí vydávat zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství.

FRANCOUZSKÁ REVOLUCE

Francouzská revoluce nebyla zpočátku namířená proti církvi. K ústavodárnému shromáždění, za něž se prohlásili zástupci třetího stavu, se připojila většina zástupců duchovního stavu. V článku 10 „*Prohlášení práv člověka a občana*“, přijatého tímto shromážděním, byla vyhlášena svoboda svědomí a vyznání. Ještě v roce 1789 byl na návrh biskupa *Talleyranda* veškerý církevní majetek vyvlastněn. Od té doby následovala řada proticírkevních opatření, mezi nimi také rušení řádů a klášterů. Dosavadní diecéze byly zrušeny, v každém departementu měl působit jeden biskup, volený veškerým obyvatelstvem bez rozdílu vyznání. Faráři měli být rovněž voleni světskými obcemi a placeni státem. Jen pět biskupů a třetina duchovních (*assermentés*) složili přísahu na *civilní konstituci francouzského kléru*, soubor nových předpisů o církvi, vydaných francouzským státem. Ostatní (*refractaires*) odmítli a byli persekuováni (věznění, deportace, popravy). Vláda direktoria vyhlásila roku 1795 neutralitu vůči náboženství a zavedla ve Francii jako v prvním evropském státě **odluku církve od státu**. Stát nadále nepřispíval na kult a omezoval výkon náboženství pouze na kultovní budovy.

Teprve **Napoleon** se pokusil o smír s Apoštolským stolcem, a to **konkordátem z roku 1801**, v němž uznává katolické náboženství jako vyznání většiny francouzského obyvatelstva. Podle konkordátu měl první konzul, stejně jako dříve francouzský král, právo jmenovat biskupy. Stát se zavázal platit mzdu duchovním náhradou za zkonfiskovaný církevní majetek. Napoleon však vzápětí konkordát jednostranně doplnil o *77 organických článků* (1802), které zesilují podřízenost církve státu. Roku 1804 se Napoleon prohlásil za císaře a dal se od papeže Pia VII. pomazat, korunu si však na hlavu vložil sám. Roku 1808 Napoleon obsadil Řím, roku 1809 připojil církevní stát k francouzskému císařství a papeže internoval.

V Německu došlo pod vlivem Francie v té době k sekularizaci katolického církevního majetku. Nejprve v důsledku *míru lunévillského* z roku 1801 Francii připadla území na levém břehu Rýna, takže veškerá duchovní knížectví na tomto území byla zlikvidována, potom byla na základě výsledků jednání *říšské deputace* z roku 1803 v Řezně zrušena zbývající německá duchovní knížectví a jejich území připojena německým státům jako

náhrada za území ztracená v Porýní. Po Vídeňském kongresu usiloval Apoštolský stolec o zlepšení vztahů s jednotlivými státy formou konkordátů, např. roku 1817 s Bavorskem, nebo jiných dohod, jako byla dohoda s Pruskem z roku 1821 o hranicích jednotlivých diecézí.

Církevní stát, obnovený roku 1815 rozhodnutím Vídeňského kongresu, byl v procesu sjednocování Itálie kolem roku 1860 omezen na pouhou čtvrtinu svého původního území. Tento zbytek církevního státu byl Itálií okupován v roce 1870. Papež Pius IX. se tehdy prohlásil za „vatikánského vězně“ a zvolil v nově nastolených poměrech krajně zdrženlivé postoje. Odmítl *garanční zákon* (1871), který papeži zaručoval nedotknutelnost, rentu a užívání vlastních paláců i letního sídla Castel Gandolfo.

NĚMECKÉ CÍSAŘSTVÍ

Po vyhlášení Německého císařství (1871) byl kancléřem **Bismarckem** vyhlášen tzv. „**kulturní boj**“ (*Kulturkampf*) proti Katolické církvi, uskutečňovaný zejména v Prusku, Bádensku, Hessensku a Sasku. Došlo k likvidaci struktury Katolické církve a trestní zákon byl rozšířen o tzv. „*kazatelnicový paragraf*“ z roku 1871. Pod hrozbou trestní sankce bylo zakázáno, aby se duchovní ve svých kázáních dotýkali veřejných záležitostí. Roku 1872 byla zakázána přítomnost jezuitů a „příbuzných“ řádů v Říši. Květnovými zákony z roku 1873 byl zpřísněn dozor státu nad církví. Těmito opatřeními nemohli být nadšeni ani evangelíci.

Reakcí na tzv. kulturní boj bylo zesílené politické organizování německých katolíků ve straně *Centrum*, založené roku 1852 a původně docela malé, pod jejímž tlakem byl Bismarck donucen k ústupu. Od roku 1880 byly zákony z období kulturního boje postupně rušeny. Vztahy Německa k Apoštolskému stolci se výrazně zlepšily za pontifikátu Lva XIII. (1878–1903) a po odchodu Bismarcka z funkce kancléře (1890). Lev XIII. položil základy novodobé sociální nauky církve svou encyklikou *Rerum novarum* (1891), kterou jsou katolíci zavázáni k boji za naplnění sociálních práv utlačovaných.

K vyřešení majetkového zajištění církví byla v Německu v průběhu 19. století státním zákonem zavedena *církevní daň*, zamýšlená původně jako prozatímní opatření. Nabyla však tak silné tradice, že se udržela dosud.

PRVNÍ VATIKÁNSKÝ KONCIL

V 19. století je vnitřní vývoj Katolické církve poznamenán na jedné straně snahou po emancipaci, která je umožněna oslabením státního jurisdikcionalismu a rozšířením občanských svobod, na druhé straně obranářskými tendencemi proti stále sílícímu tlaku liberálních a nacionálních idejí. Tento církevní defenzionismus má za následky zdůraznění centralismu a jednoty církve zosobněné papežem. Proto **První vatikánský koncil**, svolaný na rok 1869, otevřel mimo jiné také otázku formulace věroučného článku o neomylnosti papeže při definování nauky týkající se víry a mravů činěné slavnostním způsobem (*ex cathedra*). Po určitém váhání, kdy někteří biskupové upozorňovali na nepochopení, s nímž se vyhlášený článek víry u vlád a veřejnosti jejich zemí setká, koncil vyslovil téměř jednomyslný souhlas. Odpůrci dogmatu založili v Mnichově roku 1872 *starokatolickou církev*, která přes veřejnou podporu zejména v některých německy mluvících zemích získala jen zlomek jejich obyvatelstva.

ZAČÁTEK 20. STOLETÍ

V roce 1903 zasáhl rakouský stát do volby papeže **použitím exkluzivního veta** – vyloučil předem zvolení dosavadního kardinála-státního sekretáře Mariana Rampolly. Konkláve se tomuto zásahu, církví již v minulosti vylučovanému, nepodřídilo. Za papeže však byl zvolen přece někdo jiný, a sice dosavadní benátský patriarcha Josef Sarto, který přijal jméno **Pius X.** (1903–1914). Ten hned v následujícím roce vydal přísný zákaz takového zásahu světské moci do volby, a to pod trestem exkomunikace.

Přibližně od roku 1876 sílilo ve **Francii** proticírkevní hnutí, postupně likvidující dosavadní záruky, které katolická církev měla na základě napoleonského konkordátu a organických článků. V roce 1904 Francie přerušila diplomatické styky s Apoštolským stolcem a **roku 1905 vyhlásila zákon o odluce státu a církve**. Stát odmítl poskytovat napříště jakýkoliv příspěvek na výživu duchovních a na tzv. kultovní potřeby. Právní subjektivita církevních právnických osob byla zrušena a církvím dovoleno organizovat se pouze podle dříve vyhlášeného zákona o kulturních sdruženích (*associations cultuelles*). Kulturním sdružením tvořeným za účelem organizování kultu se za symbolický poplatek svěřují zestátněné kostely a budovy sloužící náboženským účelům do užívání. Nekatolické církve a židovské obce se tomuto zákonu podřídily. Na katolické straně nebylo lehké vyrovnat se ztrátou diecézní a farní struktury. Apoštolský stolec ostře protestoval. Během světové války se však konflikt zmírnil, v roce 1920 byly obnoveny diplomatické styky mezi Francií a Apoštolským stolcem a v roce 1923 Francie vydala zákon povolující diecézní sdružení. Od té doby osciluje vztah církví a státu ve Francii mezi negativní neutralitou (restriktivní interpretací právních norem) a pozitivní neutralitou. Na území Alsaska-Lotrinska, navráceném po roce 1918 Francii, platí nadále režim založený napoleonským konkordátem, stejně i některá tehdejší i dnešní francouzská zámořská území měla a mají dosud jiný než odlukový systém.

Od počátku páté republiky (1958) získávají církevní školy státní podporu (podle zákona nazvaného *loi Debré*) a režim odluky se i v jiných oblastech natolik zmírňuje, že se francouzský systém vztahu státu a církve stále více přibližuje koordinačnímu modelu světského státu.

Doba pontifikátu papeže Pia X. se vyznačovala reformní činností v oblasti práva a liturgie. Tak v roce 1907 papež vydal dekret **Ne temere**, kterým reformoval manželské právo a stanovil podrobně postup při zápisu o uzavření manželství do křestních matrik. Duchovní správci místa uzavření manželství zasílají zprávu o tom na jakékoli místo na zemském povrchu, kde byl křest každé z katolických stran vykonán, aby tam došlo k záznamu do křestní matriky.

CIC/1917

Již v roce 1904 papež Pius X. rozhodl vytvořit komisi k sestavení jediného, jednotného a výlučného zákoníka celocírkevního kanonického práva, který by nahradil dosavadní Corpus Iuris Canonici, svod šesti různých právních sbírek, který se v té době již jevil jako příliš archaický jak formálně, tak obsahově. Jedenáct let vedl kardinál Petr Gasparri komisi, která konečně předložila papeži Benediktovi XV. zákoník k promulgaci. Obdržel název **Codex Iuris Canonici**, ve zkratce CIC. Vyhlášen byl v květnu 1917, *vacatio iuris* trvala přes jeden rok.

Kodex přijímá dělení podle zásad římského práva na *personae, res, actiones*.

V tomto smyslu je nadepsáno i pět knih Kodexu z roku 1917:

1. Všeobecné předpisy,
2. Osoby,
3. Věci,
4. Různá řízení,
5. Trestné činy a tresty.

Důležitou formální stránkou kodexu je jeho jednotné dělení na kánony, které jsou průběžně číslovány a mohou samy být ještě rozděleny do paragrafů a bodů. Celkem kodex obsahoval **2414 kánonů**. Ve starší literatuře je pro kodex používána jen *zkratka CIC*. Po vydání nového kodexu v roce 1983 je nutné jejich rozlišení. Běžným se stalo od té doby označení **CIC/1917**. Někteří autoři uvádějí: CICB (B = Benedicti).

CIC/1917 zrušil od května 1918 účinnost *Corporis Iuris Canonici*. Dále však zůstaly platit mezinárodní smlouvy, nabytá práva a výsady, některé obyčeje.

Úředně schválený český překlad CIC/1917 od profesora brněnské právnické fakulty Františka Kopa z roku 1947 vyšel jako trojdílná skripta péčí ŘKCMBF v Litoměřicích, pobočky v Olomouci, v roce 1969.

KONKORDÁTNÍ PRÁVO V PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Po vzniku nových států **ve střední a východní Evropě** po první světové válce vyvinul Apoštolský stolec rozsáhlou diplomatickou iniciativu, aby v nich zajistil postavení církve. Pád dosavadních monarchických režimů církvi umožnil, aby se uvolnila z krunýře státního poručnictví a uzavřela s nástupnickými státy dohody, v nichž byl vztah státu a církve moderněji upraven. Mezi prvními *konkordáty* byly smlouvy s Lotyšskem (1922), Polskem (1925), Rumunskem (1927) a *modus vivendi* s Československem (1928). S Rakouskem byl uzavřen dosud platný konkordát v letech 1933/1934.

V **Itálii** došlo **v roce 1929** k vyřešení římské otázky uzavřením *tří mezinárodních smluv* mezi Apoštolským stolcem a Italským královstvím, nazvaných podle lateránského papežského paláce, v němž byly uzavřeny, **smlouvami lateránskými**.

V první lateránské smlouvě se výslovně uznává mezinárodněprávní subjektivita (*soverénita*) Apoštolského stolce na základě staletého obyčeje a ke splnění úkolů, které mu ve světě přísluší; dále se Apoštolskému stolci garantuje výkon státních funkcí na území nově zřízeného útvaru, zvaného Vatikánské město. Úředníci a úřady římské kurie i mimo toto území požívají exempce, resp. imunity. Papež je chráněn tak jako hlava italského státu. Apoštolský stolec má nadále aktivní a pasivní *legační právo*. Papež zase ze své strany uznal, že Řím je hlavním městem Itálie a vyjádřil souhlas s připojením církevního státu k Itálii.

Druhou lateránskou smlouvu se Itálie zavázala předat Apoštolskému stolci *odškodnění* v hotovosti (750 milionů lir) a v cenných papírech (1 miliardu lir).

Třetí lateránskou smlouvu tvoří *konkordát*, tj. smlouva, která se týká postavení Katolické církve v italském státě. Obligatorní civilní sňatek byl nahrazen alternativní formou (volbou mezi církevní a civilní formou) a rozhodnutí církevních soudů v manželských věcech byla uznána.

Provedení a uskutečnění dohod obsažených v uvedených smlouvách v následujících měsících a letech však bylo doprovázeno na italské straně řadou výkladových poznámek, z nichž bylo patrné, že fašistický stát nechce ustupovat ze zásad státní omnipotence. V roce 1931 vypukl konflikt mezi italským státem a římskou kurií kvůli nátlaku fašistů na Katolickou akci a spolky církevní mládeže, během něhož papež Pius XI. vydal protifašistickou encykliku *Non abbiamo bisogno*. Lateránské smlouvy plně realizovala až demo-

kratická Italská republika po roce 1947, která uzavřela řadu dalších konkordátních smluv s Apoštolským stolcem a obdobné smlouvy s několika dalšími církvemi a se Svazem židovských obcí.

Ustanovení Výmarské ústavy v **Německu** z roku 1919 odstranila napjaté vztahy bývalé monarchie vůči církvím a založila systém světského státu nezasahujícího do vnitřních záležitostí církví, takže se někdy i v Německu hovoří o odluce církví od státu. Církvím, které až dosud byly veřejnoprávními korporacemi, bylo toto právo přiznáno nadále, dalším církvím bylo umožněno ho postupně dosáhnout. Pokud jde o Katolickou církev, došlo k uzavření tří nových zemských konkordátů s Apoštolským stolcem, a sice bavorského roku 1924, pruského 1929 a bádenského 1932. Ty měly být završeny rámcovým konkordátem pro celé Německo, k jehož podepsání došlo až po uchopení moci nacisty v roce 1933. Hned po jeho podpisu však nacisté začali s tzv. *tichým bojem proti církvím*. Církevní spolky a organizace byly rozpuštěny a veřejný život odnáboženštěn. Proti snahám o zásahy do nauky a organizace Evangelické církve a na obranu Židů vytvořil větší počet evangelických teologů *Vyznávající církev* (Bekennende Kirche), která vydala roku 1934 protest ve formě **barmenské deklarace**. Následovala její persekuce a prosazování kolaborující frakce evangelické církve zv. „*němečtí křesťané*“ (Deutsche Christen). Na katolické straně došlo k odsouzení Rosenbergovy knihy *Mýtus 20. století* münsterským biskupem Augustem von Galenem. Papež Pius XI. proti nacismu vystoupil svou encyklikou *Mit brennender Sorge* z roku 1937.

CIC/1983

V lednu 1959 dospěl papež *Jan XXIII.* (1958–1963) k závěru, že je třeba projednat se světovým episkopátem postavení církve v současném světě a v souvislosti s tím reformovat dosavadní církevní právo. Proto se rozhodl svolat **Druhý vatikánský koncil (1962–1965)**. Tento koncil, který byl svolán ke svému prvnímu zasedání Janem XXIII. a k dalším třem *Pavlem VI.* (1963–1978), měl výrazně *pastorační ráz*. Vytvořil velké množství dokumentů, především konstitucí a dekretů. Nově prohloubená eklesiologie (nauka o církvi), na jejímž podkladě se reformovalo i kanonické právo, má základy vyjádřeny ve věroučné apoštolské konstituci **Lumen gentium** (Světlo národů) z roku 1964. Koncilový dekret **O svobodě svědomí** ukládá církvi více než dříve hájit *svobodu svědomí* nejen svých členů, ale všech lidí na světě.

Komise pro vypracování zákoníku, ustavená v březnu roku 1963, na něm pak pracovala téměř 20 let. Některé dílčí normy byly uváděny v život již v předstihu. Nový **Codex Iuris Canonici – CIC/1983** – vyhlásil papež *Jan Pavel II.* dne 23. 1. 1983 promulgační apoštolskou konstitucí „*Sacrae disciplinae leges*“ a účinnost stanovil na první neděli adventní toho roku, tj. na 27. 11. 1983.

Nový CIC se od starého liší především odlišnou systematikou, související s přehodnocením některých teologických důrazů posledním koncilem, ale také obsahem. Zdůrazňuje, že celá církev – všichni její členové – společně tvoří *Populus Dei* (Boží lid), dále zdůrazňuje *všeobecné kněžství všech věřících* a princip *kolegiátnosti biskupského sboru*. Rozvoj ekumenické nauky vede ke *změnám norem dotýkajících se vztahů k jiným křesťanským vyznáním*. Další významnou změnou je *zvýšení podílu partikulárního práva* v celkovém systému církevního práva katolické církve latinské. Proto je v novém CIC větší množství zmocňujících norem, které podrobnou právní úpravu některých záležitostí přenechávají diecézním biskupům, event. biskupským konferencím. Proto je i legislativ-

ní materie nového CIC stručněji. Naznačuje to *počet kánonů: 1752*, tedy asi o čtvrtinu méně než v předešlém CIC.

CIC/1983 stanoví ve svém c. 1: „Kánony tohoto kodexu zavazují pouze členy církve latinského obřadu.“ Skládá se ze sedmi knih:

Liber I.:	De normis generalibus	Všeobecné normy	cc. 1–203
Liber II.:	De Populo Dei	Boží lid	cc. 204–746
Liber III.:	De Ecclesiae munere docendi	Učitelská služba církve	cc. 747–833
Liber IV.:	De Ecclesiae munere sanctificandi	Posvěcující služba církve	cc. 834–1253
Liber V.:	De bonis Ecclesiae temporalibus	Časná dobra (majetek) církve	cc. 1254–1310
Liber VI.:	De sanctionibus in Ecclesia	Církevní tresty	cc. 1311–1399
Liber VII.:	De processibus	Procesní právo	cc. 1400–1752

Úřední český překlad byl vydán roku 1994.

CODEX CANONUM ECCLESiarUM ORIENTALIUM

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO) vyhlásil Jan Pavel II. dne 25. 10. 1990 s účinností ke dni 1. 10. 1991. Zatímco CIC/1983 zavazuje pouze církev latinskou, CCEO je společným zákoníkem pro všechny katolické východní církve. I tento kodex je psán latinsky. Nedělí se však do knih, ale do 30 titulů. Stejně jako oba CIC se dělí do průběžně číslovaných *kánonů v počtu 1546*.

Zkoumáním shod a rozdílů mezi CCEO a CIC se zabývají komparatistické studie kanonického práva. Nejznámější konkordanční rejstřík sepsal Carl-Gerold Fürst.

Neúřední český překlad vyšel pod názvem *Manuál pro Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* péčí HTF UK v Praze roku 1998.